

УДК 330.15:334.012.64(477.74)

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Бутенко А.І., Сараєва І.М., Носова Н.І.

Проаналізовано показники розвитку малого підприємництва в Одеському регіоні, розраховано оцінку рівня використання підприємницького потенціалу та надано пропозиції щодо активізації малого бізнесу в контексті парадигми сталого розвитку.

Вступ. У сучасних умовах глобалізації, коли подальший розвиток підприємництва у різних країнах призводить до загострення конкурентної боротьби як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках, до розвитку підприємництва в Україні висуваються підвищені вимоги. Тому так важливо проаналізувати стан та рівень використання потенціалу малого підприємництва та визначити можливості його подальшого розвитку.

Серед вітчизняних дослідників проблемам розвитку підприємництва та оцінці його потенціалу присвячені наукові праці З. С. Варналія, Я. А. Жаліла, В. І. Ляшенка, Є. В. Лазаревої, Н. Л. Шлафман [1], Г. С. Кесарчук [2], М. В. Заплатинського [3] та ін., серед російських вчених слід відзначити: А. Ю. Чепуренко, А. Ф. Щуплецова, О. Н. Булакіну [4] та ін.

У цих працях визначено методологічне поняття підприємницького потенціалу, як комплексного, обумовленого економічними, соціальними та інституціональними факторами явище, що відображає сукупність рамкових умов ведення підприємницької діяльності в регіоні, наявність ресурсів, можливостей і схильність певних верств населення регіону займатися цією діяльністю, а також реалізовану в певному періоді підприємницьку активність населення. Між тим конкретних оцінок підприємницького потенціалу на регіональному рівні у вітчизняній науковій літературі не вистачає.

Метою роботи є оцінка рівня використання потенціалу малого підприємництва в Одеському регіоні та напрямки його активізації в контексті сталого розвитку.

Підприємницький потенціал є вагомим конкурентним компонентом економіки регіону, як стратегічний ресурс, що забезпечує його сталий розвиток, створює нові робочі місця, сприяє підвищенню рівня життя й подоланню бідності.

Специфічні регіональні риси інституціональних, рамкових умов підприємницької діяльності характеризують соціальне середовище й державну політику у напрямку підтримки підприємництва, що безпосередньо впливають на формування підприємницького потенціалу

населення регіону. У свою чергу, рамкові умови ведення підприємницької діяльності визначаються головними тактичними й стратегічними пріоритетами держави.

Сьогодні такими пріоритетами є послідовна, системна модернізація [5] і реалізація концепції сталого розвитку. Сталий розвиток - це категорія, об'єктивна сутність якої характеризується єдністю підприємницької мотивації як людини, суспільства, так і держави відносно раціонального управління ресурсами в єдиній пріоритетній області розвитку економічної системи на всіх рівнях [2].

Розвиток сектора малого підприємництва в Україні, зокрема і в Одеському регіоні, мав позитивну динаміку до 2009 р., однак, сьогодні підприємницький і ресурсний потенціал суспільства реалізується недостатньо (див. рис.1) [14].

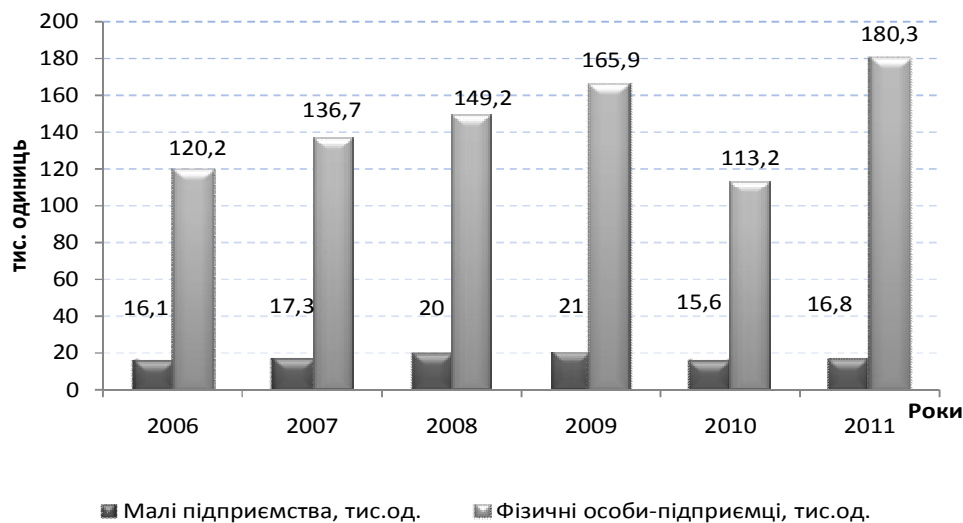

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів малого підприємництва в Одеській області за 2006-2011 рр.

Значне зниження кількості суб'єктів малого підприємництва у 2010 році (майже на 30% фізичних осіб - підприємців і 20% малих підприємств) пояснюється різними обставинами. По-перше – це наслідки фінансово-економічної кризи, яка призвела до банкрутства багатьох підприємств, і оскільки термін закриття підприємства в Україні може тривати від кількох місяців до 3-х років, то у статистичній звітності цей процес набув відображення тільки в 2010 році. По друге, негативні тенденції розвитку малого підприємництва, багато в чому пов'язані з

непослідовністю, не системністю та неефективністю діяльності державної бюрократії, зокрема, на регіональному рівні.

Так, Одеська область у 2010 році в рейтингу за індексом людського розвитку зайняла 21 місце серед усіх областей України [8], причому останні місця вона зайняла за показниками: стан та охорона здоров'я (27-ме), фінансування людського розвитку (25), екологічна ситуація (21), соціальне середовище (20). Але Одеська область поліпшила свої позиції в рейтингу за показниками: розвиток ринку праці (4), рівень освіти (6) та умови проживання населення (7). Це свідчить про наявність у регіоні достатньо високого рівня трудового потенціалу, який при належній державній політиці міг би стати ресурсом розвитку підприємництва.

Критерієм нарощування величини потенціалу малого підприємництва регіону є досягнення граничної максимізації результативності й продуктивності використаних ресурсів, що забезпечує найбільш повне задоволення суспільних потреб на існуючому рівні розвитку продуктивних сил, при мінімізації сукупного споживання ресурсів на ці цілі.

Рівень потенціалу розвитку малого підприємництва в Одеській області, оцінка якого була розрахована за методикою [1], можна оцінити як середній за інтегральним показником ($I = 0,568$). Він забезпечується за рахунок таких показників:

трудового потенціалу:

– високий рівень освіти населення – частка населення регіону у віці 6 років і старше, які мають повну загальну середню, або вищу чи неповну вищу освіту складала у 2010 році майже 78%;

– кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення – який складав 82, 88, і 69 одиниць відповідно у 2008, 2009 і 2010 роках і був вище середнього по Україні (72, 75 і 63 відповідно);

фінансового потенціалу:

– надходження податкових платежів та інших доходів у бюджет регіону у середньому з розрахунку на душу населення;

– питома вага прибуткових підприємств;

– питома вага МП у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), значення яких перевищують середні по Україні.

Серед показників оцінки **інфраструктурного потенціалу** вищими за середні по Україні є «рівень підприємницької активності всіх суб'єктів господарювання» та «рівень підприємницької активності юридичних осіб», але знижує відносну оцінку стану інфраструктурного потенціалу недостатня кількість об'єктів інфраструктури в регіоні. Так, наприклад, в Одеській області відсутні технопарки й бізнес-інкубатори, недостатньо лізингових компаній та інформаційно-консультативних установ.

Слід відзначити, що останнім часом рівень підприємницької активності суб'єктів господарювання та фізичних осіб-підприємців, розрахований за формулою $1 - K_{\text{пр}}/K_{\text{зар}}$, де $K_{\text{пр}}$ – кількість суб'єктів господарювання (або фізичних осіб-підприємців), які припинили підприємницьку діяльність, а $K_{\text{зар}}$ – кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання (або фізичних

осіб-підприємців), постійно знижується (Рис. 2). За даними Облдержадміністрації [9], протягом січня – жовтня 2012 року в Одеській області зареєстровано 2206 суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб (на 15,4% менше аналогічного періоду 2011 року) та 9330 фізичних осіб – підприємців (на 10,5% менше аналогічного періоду 2011 року). За даний період ліквідовано 1212 суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб та 8670 фізичних осіб – підприємців. Ця тенденція спостерігається і для України в цілому (див. Рис.2).

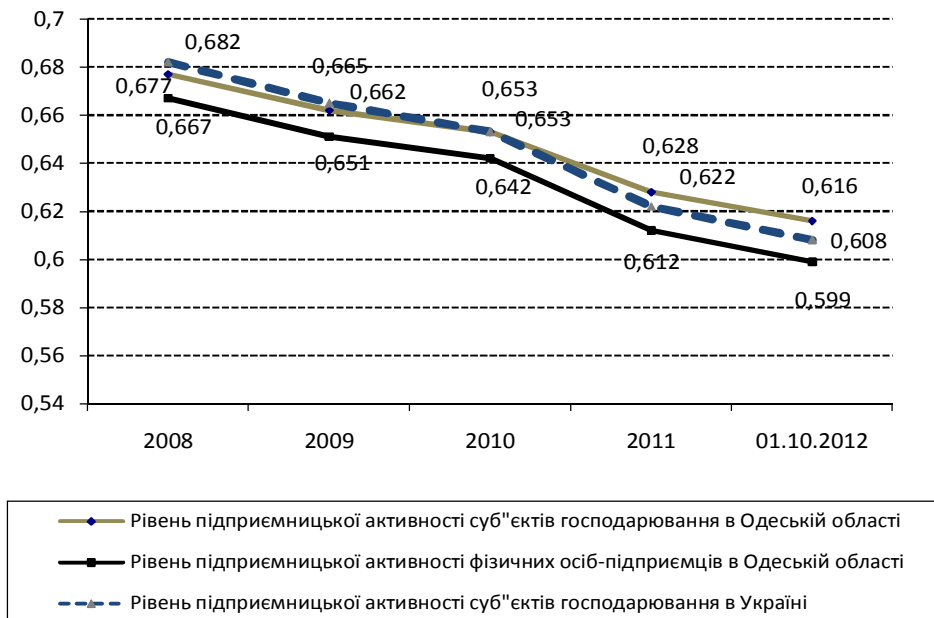

Рис.2. Динаміка рівня підприємницької активності суб'єктів господарювання у 2008-2012 рр.

Слід зазначити, що наведена оцінка потенціалу малого підприємництва – це оцінка рівня вже реалізованої підприємницької активності, яка базується на підставі існуючих статистичних обстежень підприємництва (характеристики демографії підприємств, обсягів підприємницької діяльності, структури виробничої системи тощо). На жаль, методологія офіційної державної статистики не забезпечує надання актуальних і порівнянних даних про структуру підприємницького потенціалу в Україні, про ступінь готовності вітчизняного суспільства до підприємницької діяльності, а також про вплив окремих компонентів системи підтримки підприємництва на активізацію підприємницького потенціалу країни, на відміну від спеціально організованих обстежень. Крім

того існуюча система обстежень підприємств малого й середнього бізнесу не дає уявлення про становлення раннього підприємництва, тобто діяльності на ринку підприємців-початківців.

Тому, для більш адекватної оцінки підприємницького потенціалу потрібно скористатися світовим досвідом і доповнити статистичні дані соціологічними дослідженнями та обстеженнями з використанням експертних методів, як, наприклад у проекті «Глобальний підприємницький моніторинг» (GEM) [10], в якому рівень підприємницького потенціалу досліджується в залежності від стадій функціонування підприємницького процесу (так звані прото-підприємці, підприємці-початківці, стабільно-працюючі підприємці).

За даними служби зайнятості в Одеській області в 2010 році з 61,7 тис. осіб, що користувалися послугами цієї служби, лише 700 осіб (тобто 1,1%) отримали одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності. У 2011 р. частка таких потенційних підприємців серед зареєстрованих безробітних становила 1,2%. Результати власних соціологічних досліджень показують, що частка підприємців-початківців, які працюють на ринку від одного до 3-х років, складає 32% і лише 4% малих підприємств працює більше 10 років. Усе це свідчить, що в Одеському регіоні не створено сприятливих умов для підприємницького старту й подальшого стабільного функціонування підприємців-початківців.

Слід зазначити, що на державному рівні були зроблені деякі кроки в напрямку формування нової державної політики щодо підтримки малого підприємництва, зокрема, в напрямку вдосконалення нормативно-правової бази і спрощення регуляторних процедур. Як наслідок, за даними дослідження Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації (IFC), Україна поліпшила свої позиції у рейтингу «Doing Business-2013» на 15 пунктів, посівши 137 місце порівняно з 152-м у торішньому дослідженні [11].

Але питання щодо надання малим підприємствам ресурсної, інформаційної та освітньої допомоги й досі залишається поза увагою. Фінансування, як Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва, так і регіональних програм, постійно знижується. Так, у 2011 році, у зв'язку з ліквідацією Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва передбачені бюджетні асигнування в сумі 13863, 8 тис. грн. не були використані [12].

У після кризовий період, в контексті заходів, спрямованих на скорочення дефіциту бюджетів всіх рівнів, в Україні відбулось суттєве скорочення обсягів фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. Так, у 2010 р. рівень фінансування зазначених заходів з обласних бюджетів становив лише 43 % від показників до кризового рівня, а за 9 місяців 2011 р. регіональні програми підтримки малого підприємництва були профінансовані лише на 33,3 % від передбаченого [13].

Крім того, в Україні відсутні чітко сформульовані напрями (пріоритети) державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні (з урахуванням особливостей кожної області).

Стратегією економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року [14], затвердженою рішенням обласної ради від 28 жовтня 2011 р. № 272-VI, визначено, що перевага надається модернізаційному сценарію розвитку регіону, який базується на ефективному використанні існуючого в області ресурсного потенціалу на принципах інтенсивного типу економічного зростання. Обраний регіоном сценарій розвитку передбачає перетворення Одещини на «технологічний буксир» для інших прилеглих до Одеської області регіонів, оскільки така модель розвитку має стати каталізатором створення високотехнологічних кластерів, які, у свою чергу, сформулюють тенденцію до поширення ареалів економічної активності, що спричинить появу масштабного мультиплікативного ефекту. При цьому, з огляду на головні пріоритети розвитку, які визначені цією Стратегією, такий пріоритет, як «розвиток сучасних інноваційних технологій, зокрема, інформаційних», який був одним із головних пріоритетів у попередній Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2015 року, уже не розглядається. Але високотехнологічний розвиток економіки, включаючи підвищення якості управління цим розвитком, без новітніх технологій і розбудови інформаційного суспільства, не можливий.

Тим більше, що в Одеському регіоні є необхідний трудовий і підприємницький потенціал (наявність висококваліфікованих кадрів, розгалуженої мережі наукових та навчальних закладів, високий рівень інформатизації суспільства – комп'ютеризації, мобільного зв'язку та мережі Інтернет) для розвитку саме таких напрямків.

Висновки. Проведені дослідження потенціалу малого підприємництва в Одеському регіоні дозволяють оцінити його рівень у цілому як середній, у порівнянні з іншими регіонами України. При цьому регіон має й певні конкурентні переваги: високий рівень освіти населення, наявність кваліфікованої робочої сили, показник щільності малих підприємств на 10 тис. населення (що перевищує середній по Україні), високий рівень інформатизації й комп'ютеризації населення.

Разом з тим, проведений аналіз показав, що існуючий в Одеському регіоні підприємницький клімат в цілому не сприяє успішному веденню бізнесу внаслідок низького рівня фінансування державних програм підтримки, надмірної зарегульованості, недостатньо ефективної діяльності виконавчих органів регіонального рівня в напрямку підтримки малого бізнесу та нерозвиненості мережі об'єктів підприємницької інфраструктури, зокрема: бізнес-інкубаторів, технопарків тощо. Одеська область, зайнявши почесне загальне шосте місце в останньому рейтингу за індексом конкурентоспроможності регіонів України 2012, за показниками розвитку інституцій (хабарі та неформальні платежі, марнотратство у бюджетних витратах, фаворитизм у рішеннях чиновників, тиск

адміністративного регулювання, низький рівень надання держпослуг на підтримку бізнесу та ін.) посіла передостаннє 26-те місце [15].

Більш ніж 20-річний досвід ринкових перетворень показав, що спонтанний розвиток малого підприємництва не приносить бажаних результатів. Стихийно малий бізнес може розвиватися тільки в галузях зі швидким обігом капіталу – у сфері торгівлі та наданні послуг. Структурні трансформації вітчизняного підприємництва в напрямку розвитку реального сектора, високотехнологічного сільського господарства й інноваційних технологій вимагають ефективного й цілеспрямованого управління й підтримки, насамперед, на рівні регіонів, де головним чином і формуються умови для розвитку малого бізнесу.

Ефективне ж управління, у свою чергу, неможливе без формування цілісної концепції соціально-економічного розвитку регіону на основі оптимального використання потенціалу малого підприємництва, дослідження об'єктивних тенденцій і внутрішніх джерел його економічного розвитку. Тому головним завданням державної регіональної політики сприяння розвитку підприємництва є координація різних напрямків цієї сфери (промисловий розвиток, інфраструктура, підготовка кадрів, технологічний розвиток тощо) з метою нарощування синергізму й віддачі, яка має здійснюватися в контексті загальнонаціональних пріоритетів економічного розвитку і мінливої реальності.

З огляду на сказане, для оптимізації використання підприємницького потенціалу й підвищення ефективності державного регулювання розвитку малого бізнесу в регіоні доцільно:

- розробити регіональну стратегію розвитку малого й середнього підприємництва, з урахуванням пріоритетів і стратегічних цілей Стратегії соціально-економічного розвитку Одеської області й рівня розвитку підприємницького потенціалу та його складових, а також відповідну Програму підтримки підприємництва в регіоні, заходи якої мають бути погоджені з усіма цільовими регіональними програмами (наприклад, програмою розвитку промисловості, регіональною програмою інформатизації Одеської області, програмою зайнятості населення, програмою подолання та запобігання бідності, програмою залучення інвестицій в економіку Одеської області тощо);

- запровадити регулярний моніторинг стану, рівня розвитку та потенціалу малого підприємництва, інфраструктури його підтримки, соціологічні дослідження різних груп, верств і прошарків суб'єктів підприємництва, їхніх проблем і потреб у послугах;

- створити інформаційний бізнес-портал для малого підприємництва, інформація на якому має постійно оновлюватися: програми державної підтримки, інформацію про інфраструктуру підтримки малих підприємств, різноманітні нормативні документи та їх зміни, стандартні пакети послуг, що надаються підприємцям у регіоні, пакети необхідних документів для ведення підприємницької діяльності (реєстрація, ліцензування, сертифікація, придбання патентів, сплата податків тощо), бази даних з оренди приміщень, можливих інвесторів,

франчайзингових партнерів, лізингових послуг тощо), інформацію про мікрокредитні лінії для підприємців, результати маркетингових досліджень у пріоритетних галузях, можливостях одержання держзамовлення та ін.;

Тільки всебічний комплексний підхід, що охоплює всі можливі напрямки підтримки малого підприємництва, який базується на достовірній інформації й тому є адекватним потребам бізнесу, може стати потужним фактором зростання підприємницької активності працездатного населення регіону.

Література:

1. Бутенко А. І. Потенціал малого підприємництва в парадигмі сталого розвитку / А. І. Бутенко, Є. В. Лазарева, Н. Л. Шлафман ; ІПРЕД НАН України. – Одеса : Інтерпрінт, 2012. – 108 с.
2. Кесарчук Г. С. Активізація підприємницького потенціалу регіону в умовах економічної нестабільності / Г. С. Кесарчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 221-226.
3. Заплатинський М. В. Підприємницький ресурс та підприємницький потенціал регіону: понятійно-термінологічний аналіз понять / М. В. Заплатинський // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. – 2006. – Вип. 1. – С. 244-250.
4. Шуплецов А. Ф. Потенциал малого предпринимательства: аспекты теории и практики: монография / А. Ф. Шуплецов, Т. Г. Краснова, О. Н. Булакина; под ред. д-ра экон. наук, проф. А. Ф. Шуплецова – Иркутск: Изд-во Байкальского гос. ун-та экономики и права (БГУЭП), 2009. – 353 с.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. / Інст. Стратег. Досл. України: – К, 2011. – 432 с.
6. Видение – 2050. Новая повестка дня для бизнеса. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wbcsd.org/web/vision2050.htm>
7. Діяльність суб'єктів господарювання: стат. зб. / Державна служба статистики України: / [за ред. І. М. Жук]: – К, 2011. – 453 с.
8. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2011. – 43 с.
9. Стан розвитку підприємницької діяльності в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gue.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=44092&id=106>
10. GEM Global Entrepreneurship Monitor. 2007 Executive Report. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gemconsortium.org>
11. Doing Business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Comparing Business Regulations for Domestic Firms in 185 Economies, 10th edition. – Washington: The World Bank@IFC, 2013. – 282 p.

12. Інформація про використання бюджетних коштів Міністерством економічного розвитку і торгівлі України в 2011 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/file/link/180238/file/informacia.doc>

13. Оцінка результатів діяльності Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій... за січень-червень 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.me.gov.ua/file/link/190164/file/kompleksna_osinka.rar

14. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року / Затверджена рішенням обласної ради від 28 жовтня 2011 року № 272-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oda.odessa.gov.ua/images/stories/docs/strat2020.doc>

15. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітанню// Фонд «Ефективне управління» Україна, 2012. – 209 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ru_20.11.2012.pdf

Abstracts

Butenko A.I., Sarajeva I.N., Nosova N.I.

An assessment of the potential of small entrepreneurship in Odessa region for providing its sustainable development.

In the article the growth rates of small entrepreneurship in the Odesa region are analyzed, the estimations of level of the entrepreneurship potential use are calculated and some recommendations for activation of small business in the context of paradigm of sustainable development are proposed.